

Chapter: 9

- Q.1 दिलेल्या पर्यायापैकी योग्य पर्याय निवडून विधाने पुन्हा लिहा.** 2
- 1 डॉ. एन. गोपीनाथ यांच्या नेतृत्वाखाली भारतात या शहरात पहिली ओपन हार्ट शस्त्रक्रिया यशस्वी झाली.
अ. चेन्नई ब. वेल्लूर क. हैदराबाद ड. मुंबई
- Ans** डॉ. एन. गोपीनाथ यांच्या नेतृत्वाखाली भारतात **वेल्लूर** या शहरात पहिली ओपन हार्ट शस्त्रक्रिया यशस्वी झाली.
- 2 'जयपूर फूट' चे जनक म्हणून यांना ओळखले जाते.
अ. डॉ. एन गोपीनाथ ब. डॉ. प्रमोद सेठी
क. डॉ. मोहन राव ड. यांपैकी नाही
- Ans** 'जयपूर फूट' चे जनक म्हणून **डॉ. प्रमोद सेठी** यांना ओळखले जाते.
- Q.2 पुढीलपैकी चुकीची जोडी ओळखा** 1
- 1
i. डॉ. एन. गोपीनाथ - ओपन हार्ट शस्त्रक्रिया
ii. रामचंद्र शर्मा - कुशल कारागीर
iii. डॉ. सुभाष मुखोपाध्याय - टेस्ट ट्युब बेबी
iv. डॉ. मोहन राव - पोलिओ
- Ans** **चुकीची जोडी** - डॉ. मोहन राव - पोलिओ.
बरोबर जोडी - डॉ. मोहन राव - मूत्रपिंडाचे प्रत्यारोपण.
- Q.3 टिपा लिहा.** 8
- 1 शहरीकरण
- Ans** i. शहरात किंवा नागरी क्षेत्रात लोकवस्ती केंद्रित होण्याच्या प्रक्रियेस शहरीकरण म्हणतात.
ii. नागरीकरण घडून येण्यास वाढीव लोकसंख्या महत्वाचे कारण आहे.
iii. नागरी लोकसंख्या वाढीची प्रमुख कारणे मृत्युदरातील घट, औद्योगिकीकरण, ग्रामीण भागातील रोजगाराची अनुपलब्धता, शहरातील रोजगार संधी, व्यापार, स्थलांतर इत्यादी होत.
iv. त्यामुळे शहरावरील ताण कमी करण्यासाठी गावात रोजगार उपलब्ध करून देणे व आर्थिक विकासाचा समतोल साधणे आवश्यक आहे.
- 2 'जयपूर फूट तंत्रज्ञान' थोडक्यात स्पष्ट करा.
- Ans** i. डॉ. प्रमोद सेठी यांनी कुशल कारागीर रामचंद्र शर्मा यांच्या मदतीने कृत्रिम हात, पाय, नाक, कान तयार केले.
ii. त्याच्या या शोधांमुळे भारतातील दिव्यांगांचे आयुष्य बदलून गेले.
iii. जयपूर फूट तंत्रज्ञान वापरून तयार केलेल्या कृत्रिम अवयवांमुळे दिव्यांग रुग्ण अनवाणी व खडबडीत जमिनीवरून चालणे, पळणे, सायकल चालविणे, शेतीतील कामे करणे, झाडावर चढणे गिर्यारोहण करणे अशी कामे सहजपणे करू लागले.
iv. त्याचप्रमाणे बुटाचा खर्च वाचतो. पाय दुमडणे, मांडी घालणे, ह्या कृत्रिम पायांमुळे शक्य झाले आहे.
- 3 बदलते आर्थिक जव्हिन
- Ans** i. पूर्वी गावाचे जीवन आर्थिक दृष्ट्या स्वयंपूर्ण होते. गावातील बहुसंख्य लोक शेतीवर अवलंबून असतात.
ii. त्यामुळे शेतीतील उत्पादन कारागिरांना त्याच्या कामाचा मोबदला म्हणून वाटले जात असे.
iii. ग्रामीण भाग शेती व शेतीशी निगडित जोडधंद्याशी जोडला आहे.
iv. नागरी समाज बिगर शेती उत्पादन व सेवा व्यवसायाशी जोडला आहे.
- 4 कुटुंबसंस्था
- Ans** i. स्वातंत्र्यपूर्व कालखंडात कुटुंबसंस्था ही भारतीय समाजाची एक ओळख मानली जात होती.
ii. भारत हा एकत्र कुटुंब पद्धतीचा देश होता. परंतु कालांतराने जागतिकीकरणाच्या लाटेमुळे विभक्त कुटुंब पद्धतीला चालना मिळाली.

- iii. पूर्वी कुटुंब संस्थेतील लोक जास्त प्रमाणात शेतीवर अवलंबून होते. कुटुंबातील नात्यांमध्ये प्रेम, जिद्दाला, आपुलकी, जवळीकता व एकमेकांविषयी आदर इत्यादी भावनांची जागृकता होती.
- iv. त्याचप्रमाणे ग्रामीण समाजव्यवस्थेत कुटुंब संस्थेला महत्वाचे स्थान प्राप्त झाले होते.

Q.4 पुढील विधाने सकारण स्पष्ट करा.

4

1 पल्स पोलिओ लसीकरणाची मोहीम हाती घेण्यात आली.

- Ans** i. १९७८ पूर्वी भारतात दरवर्षी जन्माला आलेल्या दहा मुलांपैकी सहा मुले जन्मानंतरच्या पहिल्या वर्षातच प्राणघातक संकटांना सामोरी जात होती.
- ii. त्यामुळे पोलिओवर मात करण्यासाठी लसीकरणाचा कार्यक्रम हाती घेतला.
- iii. १९९५ मध्ये 'पल्सपोलिओ' लसीकरणाची मोहीम हाती घेण्यात आली. त्यामुळे पोलिओ आटोक्यात येण्यास मदत झाली.

2 ग्रामीण पाणीपुरवठा योजना सुरु करण्यात आली.

- Ans** i. भारत सरकारच्या पहिल्या चारही पंचवार्षिक योजनांमध्ये समूह विकास योजनेला महत्वाचे स्थान होते. या योजने अंतर्गत महाराष्ट्राने प्रभावी कामगिरी केली.
- ii. महाराष्ट्रात १९६२ मध्ये जिल्हा-परिषद स्थापन करण्यात आल्या.
- iii. १९७०-७१ मध्ये विहिरी खणने नळावाटे पाणीपुरवठा करणे यासाठी ग्रामीण पाणीपुरवठा योजना सुरु करण्यात आली.

Q.5 दिलेल्या उताऱ्याचे वाचन करून त्यांवर आधारित प्रश्नांची उत्तरे लिहा.

20

1

कल्याणकारी राज्य स्थापन करण्याचे उद्दिष्ट भारताच्या संविधानातच नमूद करण्यात आलेले आहे. असे नमूद करणारा भारत हा जगातील पहिला देश आहे. भारतीय नागरिकांना पूर्ण रोजगार, आरोग्यसुविधा, शिक्षण व विकासाची संधी उपलब्ध करून देणे हे समाजकल्याण कार्यक्रमाचे ध्येय आहे. भारतीय समाजात आर्थिक, सामाजिक, शैक्षणिक, सांस्कृतिक विषमता मोठ्या प्रमाणावर आहे. स्त्रिया, मुले, दिव्यांग, अनुसूचित जाती व जमाती, अल्पसंख्याक यांच्यापर्यंत विकासाच्या संधी पोहचणे आवश्यक आहे. स्वातंत्र्योत्तर कालखंडात सरकारसमोरील ते सगळ्यांत मोठे आव्हान होते. यासाठी भारत सरकारने समाजकल्याण खाते १४ जून १९६४ साली स्थापन केले. या मंत्रालयाअंतर्गत पोषण आणि बालविकास, सामाजिक सुरक्षा व सामाजिक संरक्षण, स्त्री कल्याण व विकास हे कार्यक्रम राबवले जातात. अशाच प्रकारची व्यवस्था घटकराज्य पातळीवर करण्यात आली आहे.

- i. भारत सरकारने समाजकल्याण खात्याची स्थापना कधी केली?
- ii. समाजकल्याण कार्यक्रमाचे ध्येय काय आहे?
- iii. स्वातंत्र्योत्तर काळात भारत सरकारसमोर कोणते मोठे आव्हान होते? या समस्यांवर मात करण्यासाठी भारत सरकारने काय केले?

- Ans** i. भारत सरकारने समाजकल्याण खात्याची स्थापना १४ जून १९६४ साली केली.
- ii. भारतीय नागरिकांना पूर्ण रोजगार, आरोग्यसुविधा, शिक्षण व विकासाची संधी उपलब्ध करून देणे हे समाजकल्याण कार्यक्रमाचे ध्येय आहे.
- iii. स्त्रिया, मुले, दिव्यांग, अनुसूचित जाती व जमाती, अल्पसंख्याक यांच्यापर्यंत विकासाच्या संधी पोहचणे हे स्वातंत्र्योत्तर कालखंडात सरकारसमोरील सगळ्यांत मोठे आव्हान होते या समस्यांवर मात करण्यासाठी भारत सरकारने समाजकल्याण खात्याची १४ जून १९६४ साली स्थापना केली या मंत्रालयाअंतर्गत पोषण आणि बालविकास, सामाजिक सुरक्षा व सामाजिक संरक्षण, स्त्री कल्याण व विकास हे कार्यक्रम राबवले.

2

आरोग्याच्या क्षेत्रातील बदलांमुळे भारतीयांचे जीवन अधिकाधिक चिंतारहित होण्यास मदत झाली. १९६२ मध्ये तामिळनाडूमधील वेल्लूर येथील ख्रिश्चन मेडिकल कॉलेजच्या इस्पितळात डॉ. एन. गोपीनाथ यांच्या नेतृत्वाखाली भारतात 'ओपन हार्ट शस्त्रक्रिया' यशस्वी करण्यात आली. त्यामुळे अशा उपचारांसाठी परदेशी जाण्याची गरज राहिली नाही. 'जयपूर फूट' च्या शोधाने भारतातील दिव्यांगांचे आयुष्य बदलून गेले. १९६८ पूर्वी एखाद्या व्यक्तीला अपघात झाला आणि त्यात पाय जायबंदी झाला तर उर्वरित आयुष्य अडचणीत काढावे लागे. यावर उपाय म्हणून डॉ. प्रमोद यांनी कुशल कारागीर रामचंद्र शर्मा यांच्या मदतीने कृत्रिम हात, पाय, नाक, कान तयार केले.

प्रश्न:-

- i. भारतात पहिल्यांदा 'ओपन हार्ट शस्त्रक्रिया' कधी यशस्वी झाली?
- ii. भारतात पहिल्यांदा 'ओपन हार्ट शस्त्रक्रिया' कोठे व कोणाच्या नेतृत्वाखाली झाली?
- iii. 'जयपूर फूट' च्या शोधाने भारतात कोणते बदल झाले?

- Ans** i. भारतात पहिल्यांदा १९६२ मध्ये ओपन हार्ट शस्त्रक्रिया कधी यशस्वी झाली.
- ii. भारतात पहिल्यांदा 'ओपन हार्ट शस्त्रक्रिया' तामिळनाडूमधील वेल्लूर येथील ख्रिश्चन मेडिकल कॉलेजच्या इस्पितळात डॉ. एन. गोपीनाथ यांच्या नेतृत्वाखाली झाली.
- iii. 'जयपूर फूट' च्या शोधाने भारतातील दिव्यांगांचे आयुष्य बदलून गेले. १९६८ पूर्वी एखाद्या व्यक्तीला अपघात झाला आणि त्यात पाय जायबंदी झाला तर उर्वरित आयुष्य अडचणीत काढावे लागे. यावर उपाय म्हणून डॉ. प्रमोद यांनी कुशल कारागीर रामचंद्र शर्मा यांच्या मदतीने कृत्रिम हात, पाय, नाक, कान तयार केले. इत्यादी बदल झाले.

3

प्राचीन व मध्ययुगीन काळात धर्म ही माणसाची एक महत्वाची ओळख होती. हिंदू, मुस्लिम, ख्रिस्ती, शीख, जैन, बौद्ध, पारशी आणि ज्यू इत्यादी धर्मांपुढे आधुनिकीकरणाने आव्हाने उभी केली आहेत. आपल्या पारंपरिक विचारसरणीत खूप मोठा बदल डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी घडवून आणला. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी हा बदल भारतीय संविधानाच्या

माध्यमातून केला आहे.

आपल्या संविधानाप्रमाणे कायद्यापुढे सगळे भारतीय समान असून धर्म, वंश, जात, लिंग किंवा जन्मस्थान या कारणांवरून भेदभाव करण्यास मनाई आहे. सर्व नागरिकांस भाषण व अभिव्यक्ती स्वातंत्र्य, शांततेने व विनाशस्त्र एकत्र जमण्याचा व संघटित होण्याचा, भारताच्या राज्यक्षेत्रात सर्वत्र मुक्तपणे संचार करण्याचा, राहण्याचा, व स्थायिक होण्याचा (जम्मू-काश्मीर) संदर्भात अपवाद) कोणताही व्यवसाय करण्याचा हक्क आहे. भारतातील कोणत्याही भागात राहणाऱ्या नागरिकांस आपली स्वतःची वेगळी भाषा, लिपी व संस्कृती जतन करण्याचा हक्क आहे.

प्रश्न:-

- आधुनिकीकरणाद्वारे कोणत्या धर्मांना आव्हान देण्यात आले आहे ?
- डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी पारंपरिक विचारसरणीतील बदल कोणत्या माध्यमातून केला आहे ?
- भारतीय संविधानामध्ये कोणत्या तरतूदी करण्यात आल्या ?

- Ans**
- आधुनिकीकरणाद्वारे धर्मांना हिंदू, मुस्लिम, ख्रिस्ती, शीख, जैन, बौद्ध, पारशी आणि ज्यू इत्यादी आव्हाने देण्यात आली.
 - डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी पारंपरिक विचारसरणीतील बदल भारतीय संविधानाच्या माध्यमातून केला आहे.
 - आपल्या संविधानाप्रमाणे कायद्यापुढे सगळे भारतीय समान असून धर्म, वंश, जात, लिंग किंवा जन्मस्थान या कारणांवरून भेदभाव करण्यास मनाई आहे. सर्व नागरिकांस भाषण व अभिव्यक्ती स्वातंत्र्य, शांततेने व विनाशस्त्र एकत्र जमण्याचा व संघटित होण्याचा, भारताच्या राज्यक्षेत्रात सर्वत्र मुक्तपणे संचार करण्याचा, राहण्याचा व स्थायिक होण्याचा कोणताही व्यवसाय करण्याचा हक्क आहे. भारतातील कोणत्याही भागात राहणाऱ्या नागरिकांस आपली स्वतःची वेगळी भाषा, लिपी व संस्कृती जतन करण्याचा हक्क आहे. इत्यादी तरतूदी करण्यात आल्या.

4

कल्याणकारी राज्य स्थापन करण्याचे उद्दिष्ट भारताच्या संविधानातच नमूद करण्यात आलेले आहे. असे नमूद करणारा भारत हा जगातील पहिला देश आहे. भारतीय नागरिकांना पूर्ण रोजगार, आरोग्यसुविधा, शिक्षण व विकासाची संधी उपलब्ध करून देणे हे समाजकल्याण कार्यक्रमाचे उद्दिष्ट आहे. भारतीय समाजात आर्थिक, सामाजिक, शैक्षणिक, सांस्कृतिक विषमता मोठ्या प्रमाणावर आहे. स्त्रिया, मुले, दिव्यांग, अनुसूचित जाती व जमाती, अल्पसंख्याक यांच्यापर्यंत विकासाच्या संधी पोहचणे आवश्यक आहे. स्वातंत्र्योत्तर कालखंडात सरकारसमोरील ते सगळ्यांत मोठे आव्हान होते. यासाठी भारत सरकारने समाजकल्याण खाते १४ जून १९६४ साली स्थापन केले. या मंत्रालयांतर्गत पोषण आणि बालविकास, सामाजिक सुरक्षा व सामाजिक संरक्षण, स्त्री कल्याण व विकास हे कार्यक्रम राबवले जातात. अशाच प्रकारची व्यवस्था घटकराज्य पातळीवर करण्यात आली आहे.

- संविधानात कल्याणकारी राज्य स्थापन करण्याचे उद्दिष्ट नमूद करणारा पहिला देश कोणता?
- भारतीय समाजात कोणत्या गोष्टींमध्ये मोठ्या प्रमाणात विषमता आहे?
- सामाजिक विकास घडविण्यासाठी आपण समाजकल्याण खात्याकडे कोणते कार्यक्रम सुचवाल.

- Ans**
- संविधानात कल्याणकारी राज्य स्थापन करण्याचे उद्दिष्ट नमूद करणारा भारत हा पहिला देश आहे.
 - भारतीय समाजात आर्थिक, सामाजिक, शैक्षणिक, सांस्कृतिक विषमता मोठ्या प्रमाणावर आहे?
 - सामाजिक विकास घडविण्यासाठी मंत्रालयांतर्गत पोषण आणि बालविकास, सामाजिक सुरक्षा व सामाजिक संरक्षण, स्त्री कल्याण व विकास हे कार्यक्रम राबवावे तसेच स्त्रिया, मुले, दिव्यांग, अनुसूचित जाती व जमाती, अल्पसंख्याक यांच्यापर्यंत विकासाच्या संधी पोहचव्या म्हणून उपाययोजना करणे.

5

भारतीय संविधानात शासनाचे प्राथमिक कर्तव्य म्हणून भारतीय जनतेचे राहणीमान वाढवावे, सुपोषण साधावे व सार्वजनिक आरोग्यही सुधारावे असे नमूद केले आहे. केंद्रशासनाचे आरोग्य व समाजकल्याण मंत्रालय या संदर्भात राज्यशासनास मदत करते. सहाव्या पंचवार्षिक योजनेत प्राथमिक स्वरूपाची आरोग्यसेवा तसेच वैद्यकीय सेवा ग्रामीण भागातील लोक, आदिवासी व गरीब लोकांना उपलब्ध करून देण्याचे उद्दिष्ट होते. आरोग्याच्या संदर्भात भारतात अँलोपॅथी, युनानी, होमिओपॅथी, आयुर्वेद आणि निसर्गोपचार पद्धतींना मान्यता घेऊन लोकांचे आरोग्य चांगले ठेवण्याचा प्रयत्न सुरु झाला.

प्रश्न:-

- भारतीय संविधानानुसार सरकारचे प्राथमिक कर्तव्य काय आहे ?
- केंद्रशासनाचे कोणते मंत्रालय राज्यशासनाला प्राथमिक कर्तव्य बजावण्यास मदत करते ?
- भारत सरकारने ग्रामीण भागातील लोकांना प्राथमिक आरोग्य सेवा उपलब्ध करून देण्यासाठी काय प्रयत्न केले.

- Ans**
- भारतीय जनतेचे राहणीमान वाढवावे, सुपोषण साधावे व सार्वजनिक आरोग्यही सुधारावे हे सरकारचे प्राथमिक कर्तव्य काय आहे.
 - केंद्रशासनाचे आरोग्य व समाजकल्याण मंत्रालय राज्यशासनाला प्राथमिक कर्तव्य बजावण्यास मदत करते.
 - सहाव्या पंचवार्षिक योजनेत प्राथमिक स्वरूपाची आरोग्यसेवा तसेच वैद्यकीय सेवा ग्रामीण भागातील लोक, आदिवासी व गरीब लोकांना उपलब्ध करून देण्याचे उद्दिष्ट होते. तसेच आरोग्याच्या संदर्भात भारतात अँलोपॅथी, युनानी, होमिओपॅथी, आयुर्वेद आणि निसर्गोपचार या पद्धतींची मान्यता घेऊन लोकांचे आरोग्य चांगले ठेवण्याचा प्रयत्न सुरु केला.

Q.6 पुढील प्रश्नाचे सविस्तर उत्तर लिहा.

- 1** सार्वजनिक आरोग्याच्या क्षेत्रात भारतात झालेल्या ठळक घडामोडींचा थोडक्यात आढावा घ्या.

- Ans**
- भारतीय संविधानात शासनाचे प्राथमिक कर्तव्य म्हणून भारतीय जनतेचे राहणीमान वाढवावे.
 - सुपोषण साधावे, सार्वजनिक आरोग्य सुधारावे, केंद्रशासनाचे आरोग्य व समाजकल्याण मंत्रालय या संदर्भात राज्यशासनास मदत करते.
 - सहाव्या पंचवार्षिक योजनेत प्राथमिक स्वरूपाची आरोग्यसेवा वैद्यकीय सेवा ग्रामीण भागातील लोक, आदिवासी व गरीब लोकांना

उपलब्ध करून देण्याचे उद्दिष्ट होते.

- iv. आरोग्याच्या संदर्भात भारतात अँलोपॅथी, युनानी, होमीओपॅथी, आयुर्वेद आणि निसर्गोपचार पद्धतींना मान्यता देऊन लोकांचे आरोग्य चांगले ठेवण्याचा प्रयत्न सुरु झाला.
- v. आरोग्याच्या क्षेत्रातील बदलांमुळे भारतीयांचे जीवन अधिकाधिक चिंतारहित होण्यास मदत झाली.
- vi. १९६२ मध्ये तमिळनाडूतील वेल्लूर येथील खिश्न मेडिकल कॉलेजच्या इस्पितळात डॉ. एन. गोपीनाथ यांच्या नेतृत्वाखाली भारतात 'ओपन हार्ट शस्त्रक्रिया' यशस्वी करण्यात आली. त्यामुळे उपचारासाठी परदेशी जाण्याची गरज नाही.
- vii. 'जयपूर फूट'च्या शोधाने भारतातील दिव्यांगांचे आयुष्य बदलून गेले. एखाद्या व्यक्तीला अपघात झाला. पाय जायबंदी झाला तर उर्वरीत आयुष्य अडचणीत काढावे लागे. डॉ. प्रमोद सेठी यांनी कारागीर रामचंद्र शर्मा यांच्या मदतीने कृत्रिम हात, पाय, नाक, कान तयार केले. या कृत्रिम अवयवामुळे दिव्यांग रुग्ण अनवाणी व खडबडीत जमिनीवरून चालणे, पळणे, सायकल चालवणे, शेतीतील कामे करणे, झाडवर चढणे, गिर्यारोहण करणे इत्यादी कामे सहज करू शकतात.
- viii. मूत्रपिंड प्रत्यारोपण शास्त्रक्रिया तमिळनाडूतील वेल्लूर येथील खिश्न मेडिकल कॉलेजच्या इस्पितळात ही शस्त्रक्रिया १९७१ मध्ये यशस्वी झाली. डॉ. जॉनी व डॉ. मोहन राव यांनी जीवित व्यक्तीने दान केलेल्या मूत्रपिंडांचे रुग्णांच्या शरीरात यशस्वी प्रत्यारोपण केले.
- ix. टेस्ट ट्युब बेबी हा प्रयोग १९७८ मध्ये कोलकता येथे डॉ. सुभाष मुखोपाध्याय यांच्या देखरेखेखाली हा प्रयोग यशस्वी झाला. पहिला कृत्रिम गर्भधारणतंत्राचा यशस्वी प्रयोग होता. 'दुर्गा' या मुलीचा जन्म या प्रयोगातून झाला. त्यामुळे अपत्य हवे असलेल्या पालकांचे प्रश्न सुटले.
- x. त्याचप्रमाणे पोलिओ, गोवट, धनुर्वात, क्षय, घटसर्प, डांग्या खोकला यावर मात करण्यासाठी लसीकरण कार्यक्रम हाती घेतला. १९९५ मध्ये 'पल्स पोलिओ' लसीकरणाची मोहिम हाती घेण्यात आली. त्यामुळे पोलिओ आटोक्यात येण्यास मदत झाली. अशाप्रकारे सार्वजनिक आरोग्याच्या क्षेत्रात भारतात थोडक्यात बदल झाले.

2 संविधानाप्रमाणे कोणत्या कारणावरून भेदभाव करण्यास मनाई आहे.

Ans i. आपल्या संविधानाप्रमाणे कायद्यापुढे सर्व भारतीय समान आहेत.

ii. कायद्याने सर्वांना सामान संरक्षण आहे. सर्व धर्मियांना समान स्थान, समान वागणूक, आपआपले आचार-विचार, संस्कृती, सण, समारंभ, उत्सव साजरे करण्याचे स्वतंत्र आहे.

iii. सर्व भारतीय कायद्यापुढे समान असून धर्म, वंश, जात, लिंग, किंवा जन्मस्थान या कारणावरून भेदभाव करण्यास मनाई आहे.

3 ग्रामीण विकासासंदर्भात कोणती आव्हाने आहेत?

Ans ग्रामीण विकासासंदर्भात महत्त्वाची तीन आव्हाने आहेत ती पुढील प्रमाणे :-

i. आर्थिक व्यवसायाचा विकास करणे.

ii. सामाजिक गरजा व सुविधांचा विकास करणे.

iii. सांस्कृतिक, सामाजिक व वैचारिक दृष्टीकोनात बदल घडवून आणणे, ही तीन महत्त्वाची आव्हाने ग्रामीण विकासासंदर्भात आहेत.

4 समाजकल्याण कार्यक्रमाचे कोणते उद्दिष्ट आहे?

Ans समाजकल्याण कार्यक्रमांची प्रमुख उद्दिष्टे पुढीलप्रमाणे :-

i. भारत सरकारने समाजकल्याण खाते १४ जून १९६४ रोजी स्थापन केले.

ii. मंत्रालयांतर्गत पोषण आणि बालविकास, सामाजिक सुरक्षा व सामाजिक संरक्षण, स्त्री कल्याण व विकास हे कार्यक्रम राबवले.

iii. भारतीय नागरिकांना पूर्ण रोजगार, आरोग्य सुविधा, शिक्षण व विकासाची संधी उपलब्ध करून देणे हे महत्त्वाचे उद्दिष्ट आहे.